

XXVI Festa de les Danses de la Vall d'Albaida

AGULLENT,
14 de setembre de 2003

ÍNDEX

PRESENTACIÓ - <i>La Junta del Grup de Danses d'Agullent</i>	2
PER A UNA HISTÒRIA DE LES DANSES D'AGULLENT - <i>Emili Casanova</i>	3
ELS ALTRES BALLS D'AGULLENT - <i>Ramon Haro Esplugues</i>	21
L'ESCOLA DE DANSES D'AGULLENT 1980 - 1985 - <i>Pilar Dauder</i>	25
SALTATIO I MÚSICA - <i>Josep Maria Bru</i>	26
BALLS PER LA DE «L'Ú» - AGULLENT - <i>Grup de Danses «Cardaors»</i>	30
LA DANSA - <i>Toni Mestre</i>	35
XXV ANIVERSARI DE LA «FESTA DE LA DANSA DE LA VALL D'ALBAIDA»:	
DES DELS SEUS ORÍGENS FINS ALS NOSTRES DIES - <i>Josep A. Benavent Oltra</i>	36
LA FESTA DE LES DANSES A TRAVÉS DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ	
COMARCALS - <i>Anna Pinter</i>	61
LES ALTRES DANSES... - <i>Sergi Gómez i Soler</i>	64
UNS MOTS SOBRE LA TRETA DE DANSA ONTINYENTINA - <i>Sergi Gómez i Soler</i>	79
ART I COREOGRAFIA EN LES DANSES DE	
LA VALL D'ALBAIDA - <i>Violeta Montolíu Soler</i>	82
CRÒNICA D'UNA RECOPIACIÓ DE MÚSICA TRADICIONAL	
A BÈLGIDA - <i>Fermín Pardo Pardo</i>	92
LES DANSES VALENCIANES: LES FOLIES DE LA VALL D'ALBAIDA - <i>Amparo Ranch</i>	97
LES DANSES A LA VALL D'ALBAIDA (1994) - <i>Vicent Torrent (AL TALL)</i>	101
A BALLAR LES DANSES - <i>Alfons Llorenç</i>	105
«COROS Y DANZAS DE LA SECCIÓN FEMENINA»:	
POLÍTICA I FOLKLORE - <i>M^o del Carmen Agulló Díaz</i>	106
DANSES D'AGULLENT, DOLÇAINA - <i>Ferrán Lorente</i>	116
ALGUNS POBLES PARTICIPANTS	120
PROGRAMA	128
IMATGES DE LA IV FESTA DE DANSES DE LA VALL D'ALBAIDA	129
LA FESTA VISTA PER FRANCESC JARQUE	131
EL GRUP DE DANSES D'AGULLENT EN ELS APLECS DE QUATRETONDA	
I DE FONTANARS	134
ELS GRUPS DE DANSES EN FOTOS	135
ALTRES DANSES DE LA VALL	140
BALLADORS D'AGULLENT D'ALTRES ÈPOQUES	143

EDITA: GRUP DE DANSES D'AGULLENT

COORDINA: EMILI CASANOVA

PORTADA: ÒSCAR CERDÀ

CONTRAPORTADA: VICENT PATON

REALITZACIÓ I IMPRESSIÓ: GRÁFICAS MINERVA SUCESORES, S.L. - ONTINYENT (València)

DEPÓSIT LEGAL: V-3642-2003

"COROS Y DANZAS DE LA SECCIÓN FEMENINA": POLÍTICA I FOLKLORE

M^a del Carmen Agulló Díaz

Universitat de València

"El principio de nuestro quehacer (de la Sección Femenina) será el formar a la niña y a la mujer en todas sus dimensiones e incorporarla, activa y políticamente, al servicio de la Patria, de una Patria diversa en sus regiones, pero irrevocablemente unida hacia un destino universal".

Pilar Primo de Rivera

Durant molts anys els ideòlegs i propagandistes del franquisme van insistir en la idea de la despolitització de la societat espanyola i de la bondat d'aquest fet. La crítica als partits polítics, dins d'una condemna global a la democràcia, duta a terme per un règim autoritari i dictatorial, alcançava a tota mena d'organitzacions i activitats que, sota l'etiqueta del presumpte apoliticisme, de la manca d'intencionalitat política de les seues activitats, semblaven legitimar-se davant del règim i de la societat. Aquest és el cas d'una organització, la Sección Femenina, que, en diferents espais i per distints canals divulgatius s'ha afirmat que "no feia política", apoliticisme que s'estén a una de les seues activitats més emblemàtiques: els grups de Coros y Danzas, que, dins d'aquest mateix paradigma, també es qualifiquen com apolítics, neutres, sense cap intencionalitat ideològica definida, ocupats a soles en recuperar el folklore popular de les terres espanyoles.

En aquest article volem realitzar un acostament a la seua intencionalitat política, expressada en nombrosos articles i escrits de les

principals figures del falangisme, encara que, en cercles més amples era negada i amagada, fet que no la privava, sinó pel contrari, la dotava d'una major efectivitat. Que moltes dones no foren conscients d'haver estat utilitzades, sota el pretext d'unes activitats presumptament musicals, com a mitjans de propaganda i de reforçament d'una idea concreta d'Espanya i la seua unitat, la realitat del fet que negaren, i continuen negant, de manera sistemàtica i fins i tot, amb tota sinceritat i convenciment personal, aquesta finalitat política, no pot ser obstacle per a que, 60 anys després de la constitució formal dels Coros y Danzas, ens detinguem per tal d'analitzar el seu origen, els seus objectius reals i, fins i tot, per a reflexionar sobre la seua aportació a la conservació i difusió de l'autèntic folklore popular.

ELS COROS I DANZAS DINS DE LA SECCIÓN FEMENINA.

Quan naix la Sección Femenina de Falange Española, al 1934, com la

branca on s'organitzen les dones falangistes, el fet de ser un grup molt minoritari i la seua clara intencionalitat política, com partit que eren, no incloïa moltes de les activitats de caràcter assistencial, cultural, educatiu o esportiu que, anys després, definirien aquesta agrupació.

No seria sinó anys després de finalitzada la guerra civil, als anys 40, quan sorgiran els grups de Coros y Danzas i ho farien com una tasca més destinada a divulgar l'ideari falangista. Cal recordar que la Sección Femenina s'organitzava de manera jerarquitzada a través de Regidories i, dins d'elles de Departaments. En un primer moment els Coros y Danzas s'enquadraren dins de l'educació física femenina, encara que prompte s'independitzaren d'aquesta, en concret a partir del VI Consejo Nacional de 1942 (Granada) i van continuar la seua activitat dins de la Regidoria de Cultura on s'ubicava el Departament de Música¹. Els grups de Coros y Danzas, s'encarregaven de recopilar les cançons i els balls del folklore de les terres d'Espanya, una tasca que s'ha d'entendre com una manera de conservar els valors espirituals tradicionals del poble espanyol, inclosa dins d'una més ampla que, en paraules de la seua Delegada Nacional, Pilar Primo de Rivera, era la d'"elevar el nivel espiritual y cultural de la mujer de España y prepararla para una mejor dirección de su hogar."²

Per tant, els Coros y Danzas, no es poden desvincular de l'objectiu central de l'organització política en la que estaven inclosos i de la que eren una porció, mínima però un fragment al cap i a la fi que contribuïa i sumava esforços a l'intent de construir una

nova dona dins d'una Nueva España. Una dona que seguiria les pautes marcades pel nacional-catolicisme, xifrades en l'ideal de la dona mare, obedient, submissa, piadosa i bona mestressa de sa casa; dona-mare membre d'una Pàtria de la qual una de les seues característiques definitòries seria la seua inqüestionable unitat front als intents separatistes i reivindicadors de les identitats nacionals que es produïren durant l'etapa republicana. La recuperació del folklore no es pot, en conseqüència, analitzar com un element descontextualitzat, fora del marc polític falangista, sinó que és una anella més de la cadena, un element més al servei de la política falangista, de la seua consolidació i difusió. Vegem en les paraules de Pilar Primo de Rivera com va ser el naixement i quines les finalitats últimes dels "Coros y Danzas":

"Otro de los menesteres de la Regiduría de Cultura fue la difusión de la música, a través de la difusión de canciones, romances y bailes populares. "Cada provincia en un sublime esfuerzo y mediante grupos de camaradas, han entresacado de lo más profundo de la tierra la danza y la canción olvidadas durante siglos, para dar a conocer al mundo la variedad y riqueza de nuestra música popular. Ideados por mí y secundada primero por Lula de Lara y después, durante treinta años, por Maruja Sampelayo, echaron a andar los "Coros y Danzas". En esta inmensa tarea recibimos el consejo inapreciable de don Ramón Menéndez Pidal, quien nos dijo que buscásemos la autenticidad por encima de todo, y que no

desarraigásemos lo propio de cada región; así, los catalanes cantaban en catalán; los vascos, en vasco; los gallegos en gallego, en un reconocimiento de los valores específicos, pero todo ello, y sólo en función de España y de su irrevocable unidad.³ (...) De 3.000 participantes primeros en Coros y Danzas, se llegó a más de 60.000, los cuales no cobraban ni un céntimo y ponían todo su entusiasmo en que su grupo quedara bien. Con los "Coros y Danza" se ha recorrido, en triunfo de españolidad, el mundo entero. (...) Esta inmensa labor quedaba consignada en los ficheros de la Regiduría de Cultura, quien, con todo detalle de indumentaria, instrumentos, música, conservaba la autenticidad de cada uno de los grupos.¹⁴

Encara que creguem que aquestes paraules de la màxima dirigent de la Sección Femenina il·lustren prou la doble intencionalitat de la creació dels grups de "Coros y Danzas", intentarem argumentar, dins del context expressat, la nostra postura i ho farem, com fins ara, en base a documents bé de personatges significatius dins del camp del falangisme, o dels arxius de la pròpia Sección Femenina on queda reflectida de manera clara la finalitat i utilització política d'aquesta activitat folklòrica, que no es nega en cap moment.

EL FOLKLORE AL SERVEI DE LA POLÍTICA FALANGISTA: LA UNITAT D'ESPANYA

"Cuando todos los españoles tengan metido dentro de sí las con-

signas de Falange Española Tradicionalista, cuando los catalanes sepan cantar las canciones de Castilla, cuando en Castilla se conozcan también las sardanas y sepan que se toca el "chistu"; cuando del canto andaluz se entienda toda la profundidad y toda la filosofía que tiene, en vez de conocerlo a través de los tablados zarzueleros; cuando las canciones de Galicia se conozcan en Levante, cuando se unan 50 o 60.000 voces para cantar una misma canción, entonces sí que habremos conseguido la unidad entre los hombres y las tierras de España".⁵

Los Coros y Danzas sorgeixen, pues, amb una doble finalitat: cultural i política. Cultural en tant en quant es preocupen per rescatar de l'oblit bona part del patrimoni folklòric, transmès bàsicament de manera oral, que pot desaparèixer si ho fan els seus transmissors, homes i dones d'avançada edat que, a vegades, viuen en xicotetes poblacions rurals condemnades a la desaparició més o menys llunyana. I política perquè la seua recuperació s'utilitzarà per tal de fer sentir la veu falangista en sectors no interessats o, de manera oberta, oposats a ella.

Vegem resumida aquesta doble missió en un informe que, sobre les seues activitats presentava la Sección Femenina, en una data tan avançada com 1969, al Consejo Nacional del Movimiento:

"Capítulo aparte merecen los Coros y Danzas, que, con un enorme esfuerzo por recoger y revitalizar el folklore español, han hecho posible la creación de ese estupendo conjunto

de grups que, en misió cultural y política de España, han recorrid el mundo entero, y muy especialmente los paíes de Hispanoaméica, donde entre los naturales de aquellas naciones y los españoles radicados allí se han producido escenas de reencuentro verdaderamente impresionantes. En estas actividades musicales participan y se movilizan más de 75.000 componentes de los grupos...⁶

Ara be, no pot negar-se a la Sección Femenina l'evident tasca d'arreglar i difondre el folklore, tasca enorme i constant al llarg dels anys en la que cal distingir tres fases o moments: una primera de recuperació, una segona d'ensenyança, i una tercera de divulgació.

La més interessant, des d'una perspectiva cultural, és la de la recuperació de cançons i danses populars, que es planteja com un estudi de camp, aprofitant els Plans Càtedra⁷ i la tasca de les delegades locals⁸. Les fonts primàries es busquen en les persones d'edat de cada localitat, com les més autèntiques i segures. Provistes de fitxes, preparades i proporcionades per la Sección Femenina per tal de seguir un patró standard que permetia les comparacions entre unes i altres⁹, les encarregades de recollir la informació anoten en cada fitxa la música i lletra de les cançons, les coreografies dels balls (i unes notes sobre quan es ballen..) i una descripció dels vestits utilitzats. Si és possible es recupera alguna vestimenta antiga la qual queda dipositada en un arxiu d'indumentària que la Sección Femenina posseïa en

la Delegació, a València. També es gravaven en magnetòfon les cançons i, si era possible, es fotografiaven postures i elements del vestuari.

Puguem acudir al diari "Levante" per tal de seguir amb detall aquest procés:

"desde 1942 recorren varias veces al año las zonas más apartadas de la provincia de Valencia, buscando y recogiendo a la vez las canciones, los bailes, el folklore de la población visitada. Útiles de trabajo son el magnetofón y los lápices. Graban las canciones; toman apuntes sobre bailes y dibujan la situación de las parejas o individuos. Fotografian las figuras. En cuestionarios preparados se anotan detalles de la danza: estructura, antigüedad, motivo por el que se efectuaba y cuando se bailó por última vez. Se intentan revivir las danzas en romerías y fiestas mayores. El asesor del departamento es D. Eduardo López Chavarri y el instructor provincial D. José María Marchancoses.¹⁰

Una vegada recuperades les cançons i danses, s'entraria en una segona fase on es tractaria de la seua ensenyança a altres persones que no foren les de la població d'origen. Amb aquesta finalitat, s'inclouen entre les activitats musicals impartides en els col·legis¹¹, Círculos de Juventudes, Càtedres¹². Albergues, delegacions locals... fins i tot existia un cos específic d'instructores de "Bailes Regionales" dins del Servei de Cultura, com a cos especialitzat al igual que les instructores de música (provincials i elementals) que rebien les ensenyances en les Escuelas Nacionales de Mandos de la Sección Femenina, i/o a les

Provincials.¹³ A partir d'ací es creaven els grups de "Coros y Danzas", que s'encarregarien de la difusió de les cançons i danses apreses, bé de la seua població o d'altres.

Recordem que, en una primera etapa, els grups de danses estaven formats a soles per dones com es pot comprovar per la documentació gràfica de l'època. Els homes, si les acompanyaven, eren com a músics, però no ballaven. La irrealitat de la situació i els ribets de ridícul d'aquest fet (els balls són, en nombroses ocasions, una manera de seduir, d'establir-se una relació amorosa entre la parella) va fer que poc a poc anaren incloent-hi homes fins el punt d'arribar a ser obligatòria la composició dels grups per homes i dones.

Existien grups d'escolars, de sindicades, de joventuts i els propis de la Sección Femenina. Cadascun d'ells assajava per separat i participaven en els concursos de Coros y Danzas en la respectiva categoria que els corresponia. La seua creació va seguir una línia ascendent i es diversificarien per nombroses poblacions, encara que l'activitat més regular era la de participar en les distintes fases dels Concursos que a nivell Nacional es celebraven cada any, participació que es realitzava en les categories de Sección Femenina (cors, danses i mixtos de cors i danses), Joventuts (cors, danses) i Escolars; i en tres fases: local, provincial i nacional. També participaven en festivals estrangers. Així, al Departament de Música de la Sección Femenina consta la participació, a l'any 1951, en el X Concurso nacional de "Coros y Danzas" dels grups de "Danzas de la Sección

Femenina" d'Albaida, Albal, Alcudia de Carlet, Algemesí ("dansa antiga"), Atzeneta de Albaida, Bocairent, Carlet (en categoria A) Benifaió, Xest, Moixent, Vilallonga. Vilamarxant, Villar del Arzobispo, València (7 grups); "Mixtos de Sección Femenina, el de Xest en la categoria A; "Danzas de Juventudes": Alcudia de Carlet, Algemesí (2 grups), Benifaió, Faura, Chera, Carcaixent, Loriguilla, Moixent, Ontinyent, El Palomar, Titaguas, València (15 grups), Requena (escolars). En total participaren, de la província de València, 13 grups de la província amb 120 "camarades" i 7 de la capital amb 56, i en la categoria de joventuts, 13 de la província, amb 118 flechas, 12 de la capital, amb 103 flechas i 3 d'escolars amb 27; així com 1 mixt amb 55 camarades¹⁴. Totes aquestes activitats eren puntualment arreplegades a la premsa diària contribuint a la seua publicitat i difusió: "El día 5 la Sección Femenina celebrará pruebas provinciales al Concurso Nacional de Coros y Danzas en el teatro Principal, intervendrán 17 grupos de danzas (entre ellos el de Bocairent) y 3 de coros".¹⁵

Com a curiositat puguem citar que les sindicades¹⁶ constituïen grups de cors i danses amb entitat pròpia (en 1951 formaven 1 cor amb 37 productores i 2 grups de danses, amb 22) però condicionades a no perdre hores de treball assajant ni a participar en competicions fora de la província, que suposaren pèrdua d'energies i d'hores de feina:

Los Grupos de Danzas de Sindicadas no deben participar en concursos si no se celebran en domingo y en la provincia, ya que no se puede "des-

centrar del trabajo y demás obligaciones y relaciones su vida total y laboral de las productoras".¹⁷

Des d'una altra perspectiva, puguem afirmar que els grups de "Coros y Danzas" van servir, per una banda per tal d'establir lligams entre les seues components i la Sección Femenina, és a dir, una tasca de vinculació de dones amb l'organització falangista i, per altra, dins de la vessant que hem qualificat de divulgativa, com a propaganda d'una determinada concepció de l'estructura d'Espanya, en concret de la seua unitat.

Mitjançant aquests grups, l'afiliació de les dones augmentava, ja que s'aprofitava el seu interès pel folklore per tal d'afiliar-les a les seues organitzacions i contribuir al modelatge de dones segons els seus ideals de disciplina, obediència i control. Mostra força representativa seria la declaració formulada en una circular del 1959 on es manifestava: "Debeis procurar que estas chicas pertenezcan al Frente de Juventudes, pues de esta manera como ya están acostumbradas a mantener una disciplina resulta más fácil controlarlas".¹⁸

De manera simultània, se li proporcionava a la Sección Femenina una audiència i una presència com a organització molt superior a la que existia en la realitat, gràcies a la seua participació en esdeveniments de caràcter internacional¹⁹ i en actes d'allò més divers²⁰. La mateixa Pilar Primo de Rivera ens fa un relat detallat d'aquesta finalitat propagandística de l'ideari falangista, a través dels viatges a l'estranger dels grups de "Coros y

Danzas" en especial entre l'exili republicà i, més tard, entre els emigrants a Europa, dos sectors als quals s'arriba mitjançant una manipulació intencionada dels seus sentiments:

"Hacia finales de los años 40, en plena guerra fría y en pleno boicot de los países democráticos al régimen del general Franco, las mujeres de la Sección Femenina, entusiasmadas con la labor que los Coros y Danzas venían desarrollando, concibieron la idea de dar a conocer al resto del mundo el folklore español, como un medio de manifestación de la grandeza que la Falange veía en España. Sacar a estos grupos al extranjero constituía todo un reto, ya que, como hechos dicho, era uno de los momentos de más bajo prestigio internacional para España." "Se organizaron tres viajes (...) Se decidió que el primer viaje se dirigiera a Portugal, Brasil y Argentina, sobre todo, por ser este último país y su presidente, el general Perón, el único que cuando Europa entera, vencedora en la guerra contra el Eje, nos volvía la espalda, nos ayudó en la todavía difícil situación en que, a causa de nuestra contienda, se desenvolvía España" (...) Después las actuaciones a teatro lleno, donde concurrían amigos del régimen de Franco y los que no lo eran tanto: exiliados de nuestra guerra y gentes distanciadas de España a veces desde generaciones atrás, aparte, por supuesto, de los ciudadanos de aquellos países. Sobre todo entre los exiliados se producían escenas de verdadera emoción, al sentir viva una patria que ellos, por los motivos que fueran, habían tenido que abandonar. Lloraban, se acercaban a las chi-

cas, cada uno buscaba a las de su región, las invitaban, y ellas, con verdadera cordialidad y cariño, confraternizaban con aquellos compatriotas. Hubo alguna casa regional que no había consentido en reconocer el régimen de Franco, ni a su embajador, ni en usar la Bandera española en sus manifestaciones, y que para recibir a los grupos accedieron a hablar con nuestro embajador, y al llegar las chicas ondeaba sobre sus balcones la Bandera nacional, en vez de la republicana o separatista que siempre tuvieron".²¹

Objectiu fonamental dels grups era, per tant, la recuperació del folklore però, en gran mida, la seua utilització final era convertir-se en un mitjà de propaganda per tal de demostrar la diversitat dels pobles i terres d'Espanya dins de la seua inqüestionable unitat, mantenint una part del folklore al mateix temps que es prohibien altres manifestacions culturals. Creguem significativa la següent cita, malgrat la seua extensió, perquè en ella Rafael García Serrano que havia col·laborat en els "Coros y Danzas" des dels seus inicis i que inclús havia escrit himnes i cançons per a les falangistes, al fer un relat del seu naixement insisteix en aquesta idea per tal d'il·lustrar la unitat d'Espanya en la seua diversitat:

"Es justo recordar aquí como nacieron los grupos de "Coros y Danzas" de la Sección Femenina. Al finalizar nuestra guerra, un grupo de muchachas encabezadas por Pilar Primo de Rivera, quiso acometer la tarea de contribuir a la unidad de España también por el camino de la diversidad

folklórica. Los dos bandos en lucha cantaban las antiguas canciones del pueblo, los dos bandos, las mismas canciones. Todo nuestro tesoro de canciones y bailes se había visto desplazado antes de la guerra por la música meteca arrogante y conquistadora. Las chicas de la Sección Femenina emprendieron una lucha homérica, frente a la indiferencia, con primeros años duros y compensación luego en los primeros triunfos. La autenticidad más estricta presidió su labor sin permitir acompañamientos, ademanes o abalorios extraños. De la docena escasa de grupos que participaron en el primer concurso, se ha pasado a los mil grupos actuales. Nueve países hispano americanos han visto la fuente de su propio folklore, haciendo escribir a un periodista brasileño que: "los volantes de las faldas de estas muchachas hacen por España tanto como los bordados de las casacas de los diplomáticos". Al contemplarla en los escenarios veían la grave y hermosa tradición española, la infinita variedad de paisajes y costumbres y la consoladora monotonía de los temas; al tratarlas directamente se aprecia la elemental donosura cristiana con la que se daban cara a la vida demostrando todo ello la sincera actitud de los españoles de este tiempo".²²

La recuperació del folklore queda reduïda al rescat de cançons, danses i vestits, condició necessària però no suficient per una autèntica reanimació de l'ànima del poble. L'allunyament de les raons últimes de la diversitat són notòries en el cas valencià perquè no existeix cap preocupació per la llengua de les

cançons, ni per la seua correcta transcripció, no establint-se relació amb altres institucions dedicades, des de temps anteriors a recuperar el folklore des d'una vessant nacionalista global. Per altra banda, el pretext de la possibilitat de la utilització del valencià o el galleg, euskera... en les cançons, perpetua i legitima la diglòssia propugnada pel franquisme, reduint aquestes manifestacions lingüístiques a l'àmbit d'allò popular, íntim i sentimental i prohibint-lo en els espais de poder (església, administració, ensenyança...). Dins d'aquest context no ens ha d'estranyar la declaració d'una dona murciana que qüestiona la prohibició de l'ús de les llengües nacionals amb l'argument que a ella l'ensenyaven cançons en euskera i català. Destaquem, malgrat el pas dels anys, el record d'aquesta persona de la frase de Pilar amb la que nosaltres il·lustrem aquest apartat:

"Que a mi me da risa cuando dicen: es que estaba condenado el catalán; no, a mí me han enseñado canciones en catalán y me han enseñado, porque mi madre era vasca, canciones en vascuence, y creo que hay una frase de Pilar que dice: cuando Andalucía cante las canciones de Cataluña y Cataluña las de Andalucía, se habrá hecho verdaderamente la unidad de España, cuando no haya eso de esto es tuyo, esto es mio, no sí es todo nuestro".²³

En els pobles, les cançons i danses s'havien mantingut al llarg dels segles mitjançant el tradicional procés de transmissió de "boca a orella". La Sección Femenina si bé contribuiria a que no es trenqués tampoc es pot dir

que sense la seua col·laboració no s'haguera mantingut. En altres etapes com la republicana ja havien existit intents de la seua recuperació i recopilació, de lo que es mostra l'Archivo de la Palabra²⁴ i de la cançó popular, que arribaria a comptar amb 4.000 cançons, creat al 1932 per la Junta para la Ampliación de Estudios, relacionada amb la Institución Libre de Enseñanza. Activitat i arxiu dels quals no es fa cap esment per les falangistes, que es presenten com les úniques preocupades per la recuperació del folklore popular i de la tradició cultural del país, declaracions molt en la línia del conjunt del franquisme que intentaven esborrar de la memòria col·lectiva tot allò positiu que es poguera relacionar amb la República.²⁵ A vegades, però, la història es repeteix i dona una amarga medicina a aquells que abans l'havien impartit a altres. Pilar Primo de Rivera, que havia negat als republicans i nacionalistes la seua aportació a la revitalització del folklore popular, es queixa, poc abans de la seua mort, als anys 80, de l'oblit en que ha caigut la seua pròpia obra:

"Con el "cambio" no sabemos a dónde habrá ido a parar este trabajo de investigación. Quedarán algunos discos, imágenes del NO-DO y las películas "Ronda Española" y "Donaire de España" que demuestran el éxito mundial de los Coros y Danzas. Ahora, dispersos los grupos, sólo algunos se mantienen gracias al tesón de sus componentes; otros, muy pocos, manejados por entes particulares, siguen actuando, pero sin hacer alusión para nada a su origen en la Sección Femenina".

A hores d'ara, els "Coros y Danzas" de la Sección Femenina perduren no més a la memòria d'aquelles persones que de manera més directa es vegeren implicades. Moltes d'elles, que formen part de grups folklòrics actuals, neguen o no manifesten la seua vinculació amb l'associació falangista. Afortunadament als darrers anys del franquisme i durant la transició es formaren grups que,

identificats amb una nova concepció del folklore, no menys polititzada que l'anterior, cal dir-ho, però més respectuosa amb la tradició popular i més arrelada als costums dels pobles respectius, on, en bona mida, desenvolupen una tasca d'investigació etnogràfica, han fet reviscolar i valorar el folklore propi com un bé cultural a conservar i respectar per tothom.

1 Els altres eren d'Escuelas de Hogar, Escoles de Formació i Biblioteques.

2 Regiduría de Cultura.

3 Aquest subtrallat i la resta que apareixen al llarg de l'article son nostres.

4 PRIMO DE RIVERA, Pilar. Recuerdos de una vida. Ediciones Dyrsa. Madrid 1983. Pag. 249

5 Palabras de Pilar en III Consejo Nacional de la Sección Femenina. Zamora, 1939. En PRIMO DE RIVERA, Pilar. Escritos, discursos, circulares. Sección Femenina de FET y las JONS. Pag. 21.

6 Informe sobre la Sección Femenina elevado al Consejo Nacional del Movimiento el 12 de febrero de 1969.

7 Els Plans Càtedra consistien en visites a poblacions eminentment rurals, dutes a terme per equips de la Sección Femenina on, a imitació de las Misiones Pedagógicas republicanes, però amb un contingut de caràcter molt més polític, s'ensenyaven a les dones les habilitats pròpies de la nova dona espanyola: cuina, economia domèstica, costura, puericultura, formació de l'esperit nacional... al mateix temps es feia un cens de la situació sanitària de la població, vacunant als xiquets, si calia, i es recopilaven receptes de cuina tradicional, cançons i balls pròpies de cada població. Tota Càtedra duia també un servei de Biblioteques per tal de facilitar l'hàbit de la lectura.

8 En cada població hi ha, de manera obligatòria, una Delegació Local de Falange (després del Movimiento) de la que el cap és l'Alcalde de la Població. Compta amb delegacions del Frente de Juventudes i de la Sección Femenina, al front de la qual es procura que una dona ocupe el càrrec de Delegada Local, moltes vegades la mestra destinada a la població o una dona fadrina membre de dita organització. Aquesta Delegada Local és l'encarregada d'organitzar totes les activitats relacionades amb les dones, sota el manament de les seues mandos superiors. En poblacions on no arriba la Càtedra, la pròpia Delegada Local pot encarregar-se de la recuperació del folklore i, sobre tot, de l'organització dels grups de "Coros y Danzas." La Sección Femenina remarcava la importància de l'actuació en totes les localitats amb les següents paraules: "Pureza folklórica: Investigación: "ante todo nos interesa la pureza folklórica en sus aspectos de trajes, danzas y canción; esto es preciso que lo sepan bien todas las personas que intervienen en el Concurso. Ni una local debe quedar sin investigar". Carta Circular 154, 27/06/1959. Caja 84. Signatura 383. Arxiu del Regne de València.

9 Aquesta unificació de les fitxes va a permetre la publicació de llibres com el de Rafael Benedito La música a través de los tiempos. Madrid. FET y de las Jons, 1960 ; Historia de la música y Manual del folklore. Departamento de Música de la Sección Femenina, o Mil canciones españolas. Sección Femenina.

10 Diari "Levante" 6/11/1958

11 Recordem que a totes les escoles, centres de secundària i Escoles Normals, s'impartia de manera obligatòria per a les xiquetes i joves l'assignatura de música, impartida per instructors de la Sección Femenina o per les mestres que previament havien assistit de manera obligatòria als Albergues de la Sección Femenina.

12 El balanç anual d'activitats de música recull els noms de les poblacions visitades. Així p. ex. en el curs 1964-65 s'havien arreglat danses de les localitats d'Alfarrasí, Bèlgida, Beniatjar, Benicolet, Castelló de Rugat, Montitxelvo i s'havien format nous grups de danses en aquestes poblacions. Cultura. Memórias. Resumen 1943-1951. Caja 20. Signatura 97. Arxiu del Regne de València.

13 FET, La Sección Femenina. Síntesis de su organización. Madrid, 1951.

14 Memória de la labor realizada por la Regiduría de Cultura durante el año 1951. Cultura. Memórias. Resumen 1943-1951. Caja 20. Signatura 95. Arxiu del Regne de València.

